

ROZHOVOR SO SPISOVATEĽOM PAVLOM JANÍKOM

Sme to, čo vieme

LUBOŠ JURÍK: V roku 1981 si absolvoval filmovú a televíznú dramaturgiu a scenárstiku na Divadelnej fakulte Vysoké školy múzických umení (VŠMU). Už popri štúdiu si dva roky pracoval ako rozhlasový režisér a neskôr si bol dramaturgom Slovenského filmu. Môže priblížiť svoje skúsenosti a poznatky z uvedeného obdobia, ich vplyv na tvorbu literáru tvorbu?

PAVOL JANÍK: Podľa autorov populárnych kuchárskych kníh a moderátorov ešte populárnejších televíznych relácií o varení – sme to, čo jeme. Podľa zvyškov zdravého rozumu však v skutočnosti sme to, čo vieme. Vnímat zdanivo nepatrne, ale v podstate pripastné rozdiely ma naučilo detstvo, z ktorého básnici vlastne nikdy celkom nevyrastú. Súčasťou mladosti – a dnes si už uvedomujeme, že celého života – je nepretržité vzdelenanie, teda správne po slovensky sústavné obrábanie samého seba, opracovávanie svojho ducha – jednoducho ustávčná práca na sebe. Tako ma naštartovali rodičia, učitelia a kolegovia už v úvodnej etape môjho osobného a profesionálneho vývoja. Napriek neuvieriteľne rýchlo sa rozmožujúcim rokom – som sa nijako badateľne nevzdialil od obdobia mojich ľudských a literárnych začiatkov. Akoby odtedy uplynulo iba niekoľko dní. Špecifické umelcovské vzdelenie a preštrá tvorivá prax už v ranom štúdiu predznamenali moje doterajšie sústredené krúženie okolo najväčšieho tajomstva, ktorým je ľovek – predovšetkým každý ľovek sám pre seba. Pribúdajúce poznanie pred nami iba zväčšuje oceán nepoznaného.

L. JURÍK: Pôsobil si vo viacerých funkciách – ako špecialista Ministerstva kultúry SR na úseku riadenia kinematografie, tajomník Zväzu slovenských dramatických umelcov. Zaujal by mň tvorobu kultúry, najmä v porovnaní so súčasným stavom.

P. JANÍK: Kultúra kohokoľvek a čohoľvek nie je samozrejmost, vzniká a udržuje sa dlho a ľahko, zničiť ju možno veľmi rýchlo a ľahko – aj ľahostajnosťou. Svedectvo o tom vydali viacerí mûdri a skúsení ľudia, vrátane Arnošta Lustiga, ktorý sa nikdy netváril, že spadol priamo z Marsu či z Mesiaca do Washingtonu. Naopak – vždy upozorňoval na

nevyhnutné ponaučenie z holokaustu (šoa) a svoje povojuové príjatie komunistického presvedčenia ako nového náboženstva počkal na úplne prirodzenú reakciu na všeobecné zlyhanie ľudstva, všetkých dovedajúcich ideológií a inštitúcií. Pravdaže – neskôr ho sklamal aj stalinizmus a invázia spojencov do Československa v roku 1968 namierená proti experimentu známemu pod názvom socializmus s ľudskou tvárou. Tento pojem – mimochodom spojený s nezvyčajným rozvojom kultúry – bol a zostal rovnako nebezpečný pre dogmatikov na lavici i pravici spoločenského spektra. Niekľajší realny socializmus, ktorý bol azda skôr formou antikapitalizmu, na jednej strane vytváral materiálne podmienky profesionálnej i záujmovej kultúry, ktorú sa však zároveň usiloval názorovo, postojovo a hodnotovo ovplyvňovať. Dnešná situácia nie je antitézou predchádzajúcej uzavretej vývinovej etapy, pretože sice v podstate rezignuje na porovnatelnú štátu a legislatívnu podporu umeleckej tvorby, ale napriek tomu sa nevzdala tendencii k politickému, stranickemu i osobnému dirigizmu a k faktickému potláčaniu kritického myšlenia. Aby som sa vyjadril v zmysle Haškovej strany mierneho pokroku v medziach zákona.

L. JURÍK: Nadobudol si aj novinárske skúsenosti – ako odborný redaktor denníka *Pravda pre film a televíziu*, vedúci oddelenia kultúry denníka *Koridor* a v súčasnosti si – popri funkcií tajomníka Spolu slovenských spisovateľov – šéfredaktorom spolkového časopisu *Literárny týždeník*. Čím mediálne prostredie obohacuje spisovateľa a čím spisovateľ obohacuje mediálne prostredie?

P. JANÍK: Nazdávam sa, že odpovedám – na základe vlastnej obdobnej profesionálnej skúsenosti – dobre poznáš, ale podelíme sa o rôzne čitateľmi nášho rozhovoru. Ved si pôsobil v redakcii týždeníka Nové slovo, o ktorom si môže hoci kto hoci myslieť, ale v 80. rokoch a najmä v ich druhnej polovici to bol in-telektuálne orientovaný časopis s nákladom, o ktorom sa dnes môže vydavateľom serióznej tlače iba snaňať. Stretli sme sa aj v redakcii Koridoru, ktorý klesnul cestu k začiatku národnemancipačného

procesu a ku konštituovaniu súčasnej Slovenskej republiky. A náštatok – si bol v rokoch upevňovania demokratického, národného a občianskeho sebavedomia Slovenska šéfredaktorom Literárneho týždeníka. Pre každého literára je žurnalistika nezamenite-

geopolitickej orientácii a znamenok našich ideologických hodnoten. Niekdajší vzorový východ máme na terajšom vzorovom západie, všetky bývalé spoločenské javy so znamenkom plus sú dnes označené znamenkom mínus a naopak. O minulosti i súčasnosti si nemienim robiť ilúzie, ale ani ich paušálne demonizovať. K nezmeneným politickým konštantám patrí skutočnosť, že každý ľovek v ktorejkoľvek etape vývoja môže slobodne vyjadriť, čo si myslí, ale vždy musí rátať so všetkými negatívnymi dôsledkami. Nikdy som sa nezradil medzi múdro mládzie, ani vehelementne si prepisujúcich vlastný životopis podľa aktuálnych smerov vetra. Ako som už naznačil, kultúra je predovšetkým kontinuita. Spolok slovenských spisovateľov je nositeľom trvalých a vrcholných hodnôt slovenskej literatúry. Osobne a osobitne som rád, že môžem k ušľachtilej misii SSS prispievať v úzkej dlhoročnej spolupráci s vynikajúcim prozaikom a skvelým esejistom PhDr. Jánom Tužinskym, PhD., ktorého si členovia najvýznamnejšieho, najstaršieho a najpočetnejšieho združenia literárnych tvorcov na Slovensku už neraz zvolili za svojho najvyššieho reprezentanta. Pokračujúcim úsilím SSS je presunúť kvalitných spisovateľov a ich tvorbu z okraja spoločnosti do centra verejnej pozornosti. Iba tak a len tam môžu autori plniť svoju tradičnú úlohu svedomia národa, ktoréj ich nik a nič nemôže zbavit – ani dve desaťročia cieľavedomedého spochybňovania. Vytvoriť a udržiať protívahu prevažujúcej zálahe banalit a nevkusu nie je a nebude ľahké.

L. JURÍK: Bol si kreatívnym riaditeľom významných reklamných agencií. V čom spočíva tážisko uvedenej profesionálnej činnosti, čo znamená pre umelca, aké špecifické prístupy sú deňo vyžaduje?

P. JANÍK: Pôsobenie v reklamnom priemysle počítačom za dôležitú kapitolu, kde som v spolupráci s takými odborníkmi na marketingové triky, akými sú Slavomír Magál, Kamil Peteraj, Fedor Flašík či Martin Glváč, mal možnosť zavátiť sa zvyškom autorskej naivity. Osvodenie si komunikačných stratégii znamená najmä schopnosť nielen originálne, ale aj presne narábať s intelektuálnym a emocionálnym účinkom výsledného tvaru, aby sa dosiahol stanovený imidžový, produktový alebo hardsellingový cieľ.

Pavol Janík

nou a nenahraditeľnou možnosťou priameho kontaktu so žeravou magmom spoločenského diania, príležitosťou na zdokonalovanie a zrýchľovanie pohotových autořských reflexov a v neposlednom rade šancou na nezvyčajné rozšírenie čítateľskej rezonancie, ktorá niekolkonásobne presahuje percepčný dosah knižnej distribuovanej literatúry. A pre médiá boli a azda by aj mohli byť spisovatelia doslova požehnaním, hoci o aktuálnom stave žurnalistiky svedčí žalostná štatistika, podľa ktorej priemerný novinár je rozvedená štyridsaťročná žena so stredoškolským vzdelením.

L. JURÍK: November 1989 priniesol zásadné zmeny spoločenského systému. Ako ich vnímaš, čo sa zlepšilo a čo zhorišlo? Od septembra 1998 si predstaviteľom už spomínaného Spolu slovenských spisovateľov – niekoľko volebných období ako tajomník a dve ako predsedza. Možno porovnať polohu a úlohu spisovateľa kedysi a dnes?

P. JANÍK: V jednom aforizme z konca roku 1989 som poznámenal, že tretiu svetovú vojnu sme prehrali kontumáčne. Zároveň som vyjadril želanie, aby nám táto porážka priniesla viac osudu ako podiel na výtazstvu v druhej svetovej vojne. Odvtedy však uplynuli dve desaťročia. Nebudem predstierať, že som si nevšimol nijaké spoločenské zmeny, hoci je pravda, že v podstate sa toho až tak veľa nezmenilo okrem svetových strán našej

V reklamnej tvorbe som mohol využiť svoju záľubu v stručných formuláciach duchaplných myšlienok, rozvíjať vzťah medzi literárnym a výtvarným posolstvom a prehľbovať rozhlasovú i audiovizuálnu prax. Po skončení pôsobenia v reklame som k nej nadobudol normálne vzťah každého nezainteresovaného človeka – obťahuje ma, nevenujem jej pozornosť a vyhýbam sa jej. Zlatý klinec za rozhlasový spot v rámci mojej manželky Mgr. art. Olgy Janíkovej AUDI A4 – Vás štvrtý rozmer a ďalšie ocenenia už patria k dejinám slovenskej reklamnej kreativity. Bolo to pekné a bolo toho dosť.

L. JURÍK: Popri literárnej tvorbe sa dlhodobo profiluješ ako autor publicistických statí, štúdií, esejí a recenzí. Svedčí o tom aj kniha venovaná filmovému režisérovi Vladimírovi Bahnovi (1986) či knižný súbor literárno-dramatických reflexí Nad vedou (2003). Svoje dialógy s osobnosťami verejného života si sústredil v knihe Rozhovory o štátnosti (2002). Naopak – výber z rozhovorov, ktoré si poskytol od roku 1982 do roku 2007 medzi SR i ČR vyšiel v knižnej publikácii pod názvom Hovorca samého seba (2009). Okrem uvažovania o umeleckých javoch programovo analyzuješ spoločenské diašie – osobitne v súvislosti so vznikom samostatnej Slovenskej republiky. Čo tia najvýraznejšie inšpiruje v tejto oblasti autorského zájmu?

P. JANÍK: Už som naznačil, že máme v uvedenej sfére veľa spoľočného. Napokon súčasťou knihy *Rozhovory o štátnosti* je anketa *Start do budúcnosti*, ktorú som realizoval v denníku Koridor, a do ktorej si prišiel i ty. Jednoducho som si uvedomil, že mám určité povinnosti aj vo vzťahu k nadčasovej publicistike roztrúsené v rozličných periodikách. Preto som sa podujal na jej prezentáciu v podobe knižných publikácií, ktoré sprístupňujú čitatelom dokumentáciu kultúrnych a spoločenských udalostí, petrifikujuť neraz pozabudnuté postoje intelektuálnej elity k rozehodujúcim okamihom dejín.

L. JURÍK: Doménou tvojej literárnej tvorby je poézia. Už v debute Nezaručené správy (1981) si prejavil inklináciu k charakteristickým slovným hrám, významovým paradoxom a aforistickému vyjadrovaniu. Ako sa na svoj debut pozeraš s odstupom troch desaťročí a ako ho v čase vzniku prijala čitateľská verejnosc a odborná critika?

P. JANÍK: Musím sa opakovať a pri-

pomenúť, že dodnes mám pocit, akoby môj debut a väčštyk ostatné knížky vznikli pred niekoľkými dňami. Ved' človek si neuvedomuje, či nepripúšta ani svoj vlastný fyzický vek, preto sú pre mňa väčšti páťdesiatníci a šestdesiatníci naďalej mladí začínajúci autori. Niestarnúce básne starnúciach básnikov nám dávajú nádej, že nás naozaj prezijú, vďaka čomu po nás neostane iba prach, na ktorý sa obrátim. Vojtech Mihálik sa v roku 1969 v istom časopise oprávnenne stážoval, že kým sa spisovateľ zaobrálí velkou politikou, boli pre spoločnosť veľmi zaujímaví, ale keď začali riešiť svoje existenčné otázky, to už nikoho nezaujímal. Trpko poznámenal, že pôvodne slovenské kníhy vychádzajú v rovnakých nákladoch ako v obdobi Rakúsko-Uhorska. Môj debut vyšiel v roku 1981 v náklade 1 200 výtlačkov a vo veľmi krátkom čase sa vypredal. Positívne ho prijalo aj viacero autorov, viem, že z neho citovali verše i v káznoch na nedefinovaných omšiach v kostole a jeden dnešný profesor dal za moju prvú knihu ruku do ohňa. Kde ju má strčenú dnes, už celkom presne neviem, ale asi v nejakom telesnom otvore iných autorov.

L. JURÍK: Pre tvoju poéziu je typická irónia i sebarónia, recesia a svojprázy humor. Akú funkciu majú vo tvojej umeleckej tvorbe a ako ich vnímaš v dielach iných autorov? Si taky istý ako tvoja poézia?

P. JANÍK: Autor knihy o drakoach, príncoch, čarodejnicoch, mimozemšanoch či vrahoch nemusí byť drak, princ, čarodejník, mimozemšan, ani vrah. Napriek tomu medzi autorom a jeho dielom jestvuje hlboký a podstatný vzťah. Lekáre lekárom, aj keď nie je v službe, podobne policajt, kňaž a spisovateľ – v nijakom okamihu života neprestávajú byť sami sebou, aj keby to chceli. Inou otázkou je, že sa autor neraz prekvapí, čo bežný, ale aj odborný vnímateľ objaví v jeho tvorbe. Autor je čosi ako vysielac, ktorému sa podarí zo svojej hlavy dať vložiť do umeleckého diela, ktoré možno pokladať za nosič kódovaných správ, a z tých je čítateľ schopný dešifrovať určité posolstvo na základe vlastnej intelektuálnej konducie a emocionálneho rozpoloženia. Dômyselnosť a duchaplnosť obdivujem nielen v literatúre, ale aj v akejkoľvek životnej situácii a medzi ľudskej komunikácií. A ak ma niečo otravuje či negatívne dráždi, tak je to volkanie si vo vlastnej dô-

ležitosti a dôstojnosti, ktoré býva navyše spravidla spojené s bezostyšným dobovým konjunkturalizmom. To známená občas s láskou k Sovietskemu zväzu a zavá s láskou k Vatikánu.

L. JURÍK: Dráma predstavuje určitý protíklad vo vzťahu k tvojej poézii. Čím ňa oslovuje či provokuje dramatická tvorba, ako si vyberá témy dramatických diel? V čom spočívajú špecifika, odlišnosti alebo pribuznosti písania poézie a dramatických textov? Cítis sa väčšimi dramatikom či básnikom?

P. JANÍK: S drámom ma spája predovšetkým vysokoškolská erudícia a časť profesionálnej praxe. Mimochodom – v minulosti sa dramatičkom vraveli dramatickí básnici a značná časť divadelných textov bola vo veršoch. No – dnes sme už predsa len niekde inde a neraz veršy chýbajú aj v textoch, ktoré ich autori pokladajú za poéziu. Teraz nemáme na mysli otázkou ovládania rytmických a rýmových náležitostí viazaného verša, čo je špecifický, hoci tiež nezanebeteľný technický problém súčasnej lyriky. Poézia, dráma i próza sa napriek všetkým odlišnostiam vyjadrujú prostredníctvom metafor. Napokon aj hľada a výtvarné umenie. Teda prienik množín je možný. Témami sú vždy verájajú mňa, čo však neznamená, že ich náklonnosť neopätujem. Ak sa mám jednoznačne rozhodnúť a kategóriicky vyjadriť, tak som vždy bol a zostal predovšetkým básnikom. Hoci dnes už skôr emeritným, čiže lyrikom vo výslužbe. Tým nechcem znižovať váhu ocenení v anonymných súťažiach u nás i v zahraničí, ani reprízovanie mojich veselých tragédií v rozhlasovej (opäť v rámci mojej manželky).

L. JURÍK: Vo vzťahu k tvojej poézii sa ustálil prívlastok experimentálna. Stačí uviest tituly Do videnia v množnom čísle (1985), Hurá, horí! (1991), Nieko ako boh (1998), Bud' vohna tvoja (2002) či Zašifrovaná jesenná (2007). Ako hodnotíš význam experimentu v poézii, a aké sú tvoje autorské skúsenosti s poetickým experimentovaním?

P. JANÍK: Pre môj vzťah k literárnej vede je príznačná vysoká miera nedôvery. Napriek tomu akceptujem v umení pojem experiment, hoci v exaktiných vedách označuje pokus, ktorý sa dá zo rovnakých podmienok zopakovať. Napokon mnohí experimentálni i neexperimentálni umelci celý život opakujú ten istý pokus a často sa to po-

kladá za ich vlastný nezameniteľný štýl. Už som naznačil, že reklamná tvorba ma naučila systematicosť. Pretia som naozaj niektoré experimenty dovedol do krajných poloh a podob. Aj tak ma však väčšmi potiesí náhodný a neplánovaný literárny objav či vynález, ktorým prekvapím aj sa seba. A veľkým zadosťučinením pre mňa je, keď zaujme aj niekoho iného.

L. JURÍK: Aký impulz tā vedie k skúšaniu, hľadaniu a objavovaniu ustačive nových a odlišných podob lyrického výrazu?

P. JANÍK: Spomínaš som, že som už emeritný básnik, teda lyrik vo výslužbe. Nevylučujem, že ešte niekedy v živote napísem básnič, hoci to už privelmi nepredpokladám. Určite to súvisí práve s tým, že som už zrejme vyskúšal všetky dostupné i netušené lyrické možnosti slovenského jazyka. A som trocha smutný pri pohľade na to, ako niektorí autori, ktorí by radi aspoň vo vlastných očiach boli básnikmi, vytrvalo a neúnavne pišu svoje nečitateľné texty, v ktorých mechanicky opakujú tázkopadne nacičené tåhy, akoby nešikovne krájali cibuľu.

L. JURÍK: Ruku na srdce – aký má zmysel poézia pre čitateľa – pre človeka všeobecne. Aká je podla teba jej budúcnosť a aký má význam pre teba samého?

P. JANÍK: To je veľmi presná a osudovo naliehavá otázka. V čase deklarovaného kultúrneho priemyslu by už zrejme mala poézia zaniknúť. Niektorí masochisticí básnici už dve desaťročia tvrdia, že poézia nikdy na Slovensku nečítalo viac ako desať ľudí (zrejme ich vlastnú tvorbu, čo je naozaj dôvod na zamyslenie i na nenávist k poézii, ktorú napriek tomu ďalej tvoria – najmä pomocou rozličných barličiek za hranicou slovenského jazyka – prostredníctvom fragmentov chemických vzorcov, notových zápisov, grafických schém a podobne). V českom časopise Vlasta boli dve najpopulárnejšie rubriky – S Vlastou po vlasti (reportáže z historických miest, hradov a zámkov) a Básne pro tebe. Ked periodikum kúpili zahraniční majitelia, obe rubriky okamžite zrušili. No, ale aby sme skončili optimisticky. Už dávnejšie som konštatoval, že bez poézie sa dá žiť, ale s ňou sme dozaistia duchovne bohatší (žial, mieru bohatstva v tomto prípade neviem využiť v eurách ani v inej uznannej mene).

Luboš Jurík